

O MOTYWIE CHRZTU W ETYMOLOGIACH LUDOWYCH POLSKICH TOPONIMÓW

W wypadku nazw własnych etymologia ludowa, zwana też etymologią asocjacyjną, fantazyjną, folklorystyczną, naiwną, nienaukową, potoczną, synchroniczną, a także reinterpretacją etymologiczną i pseudoetymologią¹, rozumiana jako „błędne, sprzeczne z dokumentacją językoznawczą wyjaśnienie pochodzenia określonego wyrazu [...]”², często wykorzystuje pewne powtarzające się stereotypowe motywy treściowe. Do wątków szczególnie lubianych przez twórców etymologii ludowych nazw polskich miast, wsi i osad oraz innych nazw własnych należą motywy religijne³. Jednym z nich – co m.in. pokazuje niniejszy artykuł – jest motyw chrztu świętego.

Motyw ten znajduje wielorakie uzasadnienie w strukturze tekstów stanowiących nośnik pseudoetymologii polskich toponimów. Ze względu na rodzaj powiązania z brzmieniem reetymologizowanej nazwy można wśród owych naiwnych etymologii wyróżnić trzy grupy: 1) etymologie nienaukowe wywodzące reetymologizowany toponim od słowa *chrzcici* i innych słów należących do gniazda słowotwórczego tego czasownika, 2) etymologie nienaukowe wprowadzające reetymologizowaną nazwę od innych wyrazów z pola leksykalno-semantycznego chrztu oraz 3) etymologie nienaukowe nienawiązujące do słów kojarzących się z chrztem, ale mimo to wprowadzające wątek chrztu do wykładni semantycznej reetymologizowanego toponimu.

¹ E. Michow, *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce 2008, s. 13. Por. też W. Cienkowski, *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa 1972, s. 61.

² Kostkiewiczowa T. [tk], *Etymologia ludowa*, w: *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, wyd. 2. poszerz. i popr., Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1988, s. 132. Według węższej definicji zjawisko to polega „na kojarzeniu jakiegoś wyrazu z innym, podobnie brzmiącym, ale nie pozostającym w żadnym związku pochodzeniowym z danym wyrazem” – A. Dąbrowska, *Język polski*, Wrocław 1998, s. 29.

³ E. Rogowska-Cybulska, *O motywach religijnych w etymologiach ludowych polskich nazw miejscowości*, „Język – Szkoła – Religia”, Pelplin 2012, R. VII/2, s. 77–88.

Etymologie ludowe należące do pierwszej grupy powstają wówczas, gdy reetymologizowany toponim wykazuje przynajmniej częściowe podobieństwo fonetyczne do któregoś z wariantów rdzenia leksykalnego *chrzt-* (*chrzest-*, *chrzt-*, *chrzcz-*, *chrzc-*; *krzest-*, *krzt-*, *krzcz-*, *krzc-*), a kreatywność ich autorów skupia się na odpowiednim umotywowaniu związku semantycznego danej miejscowości z chrztem.

Przykład etymologii ludowej tego typu stanowi jedna z pseudoetymologii nazwy wsi *Chrzelice*⁴ (powiat prudnicki). Tekst zamieszczony na stronie internetowej tej miejscowości – fragment opowiadania pt. „O popowym lasku i chrzcielickim zamku” autorstwa śląskiego pisarza i gawędziarza Rafała Urbana (1893–1972) – objaśnia nazwę wsi poprzez zestawienie jej ze słowami (*o*)*chrzcic*, *chrzcielnica*, **chrzcielie* oraz *chrzciel*, por.:

[Święci Cyryl i Metody] Ochrzcili Ślązaków i Krakowiaków jako pierwszych ze wszystkich Polaków. A żeby ochrzcić dokładnie tych nie okrzyszanych i nie umytych dzikusów, kazali budować na chrzcielickim zamku, który wtedy jeszcze drewnianym grodziskiem był i zgoła inaczej się nazywał, studnię szeroką i murowaną. Nazywa się taka studnia baptysterion, czyli chrzcielnica. A stąd właśnie te Chrzcielnice pochodzą. Bo Chrzelice to znaczy chrzcielice⁵.

Wykładnia semantyczna toponimu *Chrzelice* odwołuje się zatem i do *chrztu* *chrzczenia*, i do *chrzcielnicy*, i do zagadkowych **chrzcieliców* ‘chrzcielici’. W świetle przytoczonego opowiadania mogłaby ona przybrać następującą postać: ‘miejscowość, w której św. Cyryl i Metody wystąpili w funkcji chrzcieliców okolicznej ludności, czyli jej chrzcielici, mianowicie ochrzcili ją na terenie starożytnego grodziska, uprzednio zbudowawszy na nim studnię o funkcji chrzcielnicy’. W wykładni tej zwraca uwagę uwikłanie reetymologizowanej nazwy miejscowej w całą sieć związków leksykalno-semantycznych: toponim *Chrzelice* ma upamiętniać fakt, że była tu *chrzcielnica*, że działali tu *chrzcielice* ‘chrzcielice’ i że *chrzczono* tu miejscową ludność. Tak bogata motywacja leksykalno-semantyczna ma za zadanie podnieść językową wiarygodność prezentowanej motywacji.

Od strony (pseudo)faktograficznej przedstawiona etymologia ludowa przypisuje powstanie nazwy wsi działalności świętych Cyryla i Metodego. Również w tym zakresie uzasadnienie wykładni etymologicznej jest dość sugestywne, odwołuje się bowiem zarówno do historycznej wiedzy o misjach świętych Cyryla i Metodego, por.:

⁴ Ten sam tekst podaje, że Rospond rekonstruuje pierwotną postać *Chorzelice* i interpretuje ją jako nazwę patronimiczną od antroponimu *Chorzela*. Dwie inne etymologie ludowe wprowadzają nazwę *Chrzelice* od rzeczowników *krzela* ‘skrzela’ oraz *krze* ‘krzewy’.

⁵ http://www.chrzelice.pl/nazwa_wsi.php [dostęp 2.06.2011].

[Oparta jest na motywach legendy] o dwóch misjonarzach braciach, świętym Cyrylu (826–869 pierwotnie Konstantyn, dopiero po wstąpieniu do klasztoru przybrał imię Cyryl) i świętym Metodym (815-885), którzy znacząco przyczynili się do wprowadzenia ziem słowiańskich w krąg kultury chrześcijańskiej. Na prośbę księcia morawskiego Rościława w 863 roku udali się na Morawy, aby szerzyć tam chrześcijaństwo. [...] W tym właśnie okresie wg legendy obaj bracia z Moraw zawędrowali aż na nasze ziemie, gdzie mieli udzielać nauk oraz chrztu chrzelińskiej i okolicznej ludności⁶;

jak i do weryfikowalnych szczegółów dotyczących miejscowości, której nazwy dotyczy reetymologizacja, por.:

[Święci Cyryl i Metody] Czynili to najprawdopodobniej na terenie starego grodziska, gdzie później stanął gotycki zamek będący już dzisiaj tylko ruiną otoczoną małym, zaniedbanym parkiem krajobrazowym⁷.

Krytycy tej pseudoetymologii, publikujący na stronie „Pałace Śląska”, wskazują jednak na możliwość innych okoliczności chrztu, który wprowadzono do dziejów Chrzelic na podstawie zrekonstruowanej podstawy pseudoonomastycznej:

Początki historii Chrzelic sięgają drugiej połowy XIII wieku, a pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1316 r. Współcześnie istnieje moda na cofanie metryk miejscowości i zabytków oraz przedstawianie legend jako faktów. W przypadku Chrzelic niedawno dowiedzieliśmy się, że około 863 r. przebywali w nich święty Cyryl i święty Metody, którzy dokonali w tym miejscu chrztu mieszkańców i stąd pochodzi nietypowa nazwa miejscowości. To ciekawa legenda tłumacząca pochodzenie nietypowej nazwy wioski, gorzej iż znalazły się osoby które prezentują ją jako fakt historyczny. Posuwając się ich tokiem rozumowania, nazwa Chrzelice może równie dobrze pochodzić od chrztu miejscowej ludności mającego miejsce w II połowie X w., bądź nawet w połowie XI w., po reakcji pogąńskiej w księstwie Piastów i najeździe Brzetysława⁸.

Autorzy krytycznej interpretacji podania etymologicznego o nazwie *Chrzelice* podkreślają zatem fakt słabego osadzenia w historii miejscowości chrztu w okresie cyrylomethodyjskim, wskazując na równe (nie)prawdopodobieństwo

⁶ http://www.chrzelice.pl/nazwa_wsi.php [dostęp 2.06.2011].

⁷ http://www.chrzelice.pl/nazwa_wsi.php [dostęp 2.06.2011].

⁸ http://www.palaceslaska.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=755:chrzelice&catid=11&Itemid=44 [dostęp 2.06.2011].

odbycia się na tym terenie chrztu w drugiej połowie X wieku, a więc za Mieszka I, a nawet w połowie XI wieku, po przezwycięzeniu reakcji pogańskiej za Mieszka II. Poddając krytyce etymologię nienaukową zawartą w podaniu o początkach Chrzcielic, sami tworzą jednak dwie nowe wykładnie pseudoetymologiczne, tyle że mają one charakter ironiczny.

Inny przykład etymologii ludowej wywodzącej reetymologizowany toponim od słowa z rodziny słowotwórczej skupionej wokół czasownika *chrzcić* stanowi pseudoetymologia nazwy miejscowej *Krzczonów*⁹ (woj. lubelskie), por.:

Pierwsza wzmianka o Krzczonowie w dokumentach pojawiła się w 1136 roku w bulli papieża Innocentego II. Bulla nie lokalizuje bliżej wsi, które wymienia. Dokument ten wyjaśnia pochodzenie nazwy. W 1902 r. Władysław Koźmian rozpętał burzę wokół sprawy pochodzenia nazwy. Stwierdził, że Krzczonów otrzymał swoją nazwę od tego „że tu chrzcili się Arianie lubelscy w wieku dojrzałym, nurzając się w wodzie, bo chrzest dzieciom udzielony poczytywali za nieważny”. W dyskusji głos zabrali wybitni językoznawcy i historycy: Jan Michał Rozwadowski, Aleksander Bruckner, Karol Potkański. Spór nie przyniósł wyjaśnienia etymologii nazwy. W latach dwudziestych Aleksander Kossowski kategorycznie zaprzeczył bytowi Arian w Krzczonowie [...] ¹⁰.

⁹ „W latach powojennych [odstąpiono] od łączenia arian z Krzczonowem, choć w dalszym ciągu wywodzono jego nazwę od słowa „CHRZCIC”. Świadczą o tym prace Czesława Kosyła i Stanisława Rosponda. Obaj badacze zaliczają nazwę „KRZCZONÓW” do nazw dzierzawczych, wskazujących na osobę pierwszego osadnika lub właściciela, od którego imienia lub przydomka utworzono nazwę miejscową (KRZCZONÓW, tzn. osiedle należące do KRZCZONA). Należy stwierdzić, że nazwę Krzczonów można zaliczyć także do grupy nazw topograficznych, tj. związanych z pewnymi cechami terenu (w tym przypadku z występowaniem w tej okolicy wielu źródeł – KRCON w języku staroczeskim). A o tym mówi już współczesna hipoteza dotycząca etymologii nazwy Krzczonów. Twórcą jej jest Stefan Wojciechowski, który – biorąc pod uwagę biogeograficzne analogie w lokalizacji czterech polskich Krzczonówów oraz administracyjno-kościelne zjawiska rozwoju biskupstwa krakowskiego – doszedł do wniosku, że każda z tych miejscowości leży na wywierzyskach źródeł. Źródła te wytryskują ze skalistych podłoży u stóp wzgórz, dawniej obficie zalesionych, a więc najlepszych dla pierwotnego osadnictwa. Każdy z Krzczonówów leżał dawniej na pograniczu biskupstwa krakowskiego – Krzczonów lubelski na krańcu wschodnim, a więc dotąd sięgały wpływy dynastii Przemyślidów w X w. Stąd też nazwę Krzczonów Stefan Wojciechowski wywodzi od staroczeskiego wyrazu „KRSCON”, oznaczającego krynicy, źródło żywej wody. Za Stefanem Wojciechowskim hipotezę tę przytacza Bogumił Mikulski, który dodaje, że wszystkie wsie o tej nazwie są położone na terenach objętych podówczas wpływami czeskimi i we wszystkich występują źródła wody”. – A. Kamińska, *Pochodzenie nazwy miejscowości Krzczonów – środowisko przyrodnicze*, w: *Dzieje Krzczonowa 1359-2011*, Krzczonów 2012, s. 17, za: <http://www.domkulturyism.pl/?p=582> [dostęp 1.06.2016].

¹⁰ <http://www.e-centrum.info/index.php?id=gielczew&lang=pl> [data dostępu 1.06.2016].

Dodatkowym uzasadnieniem prawdziwości tezy, że toponim *Krzczonów* powstał od czasownika *krzcić* i upamiętnia chrzest arian ma być nazywanie krzczonowian *nurkami*. Rzeczownik ten miał zostać utworzony od czasownika *nurzać* o znaczeniu zawężonym do ‘chrzcić poprzez zanurzenie w wodzie’, por.:

Mieszkańców Krzczonowa nazywano „nurkami”, która to nazwa ma swoje korzenie jeszcze w XVI w., gdyż właśnie tutaj Arianie lubelscy odprawiali swoje chrzty przez zanurzanie w wodzie. Od słowa „chrzcić” wywodzi etymologia ludowa nazwę Krzczonowa¹¹.

Drugą podgrupę etymologii potocznych zawierających we wtórnej wykładni semantycznej motyw chrztu reprezentuje m.in. pseudoetymologia choronimu *Polonia*¹² ‘Polska’ i etnonimu *Poloni* ‘Polacy’. W jej świetle nazwa naszej ojczyzny pochodzi od czasownika *polać* o znaczeniu zawężonym do ‘polać wodą chrztu świętego’. Jedną z wersji tego podania etymologicznego, zapisanego po raz pierwszy w „Kronice czeskiej” z 1541 r., streszcza następująco w „Nowych Atenach” z r. 1745 Benedykt Chmielowski, powołując się na Paprockiego, por.:

Paprocki zaś ingeniose racjocynuje, że za Mieczysława I Xiążęcia Polskiego, gdy Polacy Wiarę Ś. przyjmowali i wielkimi do Chrztu Ś. kupami przystępowali, tedy Kapłani z Czechów na to wokowani, kupy od kup distinguendo, pytali się: Czy jesteście polani? id est już ochrzczeni? tedy ci co byli ochrzczeni, odpowiadali: Jesteśmy polani, stąd Polani, czyli Poloni poszło Polakom in nomen gloriosum¹³.

Najwięcej etymologii ludowych, w których wykładniach semantycznych występuje motyw chrztu świętego, należy jednak do grupy trzeciej. Wprowadzenie motywu chrztu do ich wykładni semantycznych nie jest sugerowane skojarzeniami brzmieniowymi reetymologizowanego toponimu z wyrazami należącymi do rodziny słowotwórczej czasownika *chrzcić* ani ich szeroko rozumianymi synonimami, typu *polać* ‘polać wodą chrztu świętego’.

¹¹ <http://etnograficzna.pl/stroje-ludowe-stroj-krzczonowski/> [data dostępu 1.06.2016].

¹² „Nazwa łaćńska *Polania* wiąże się genetycznie z nazwą *Polanie*. Oznaczała pierwotnie kraj zamieszkały przez plemię Polan [...]. Rodzimą nazwą odpowiadającą łaćńskiej *Polonia* jest *Polska*. Nazwa ta była pierwotnie przymiotnikiem występującym w zestawieniu *ziemia polska* w znaczeniu ‘ziemia polna’. Z czasem nabrała charakteru nazwy własnej *Ziemia Polska* lub *Polska Ziemia* na określenie ziem znajdujących się pod władzą Piastów. W następnym etapie nastąpiła redukcja członu *Ziemia* i urzeczownikowanie członu *Polska*” (M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa 2003, s. 196).

¹³ http://ortografia4.appspot.com/wiki/Etymologia_nazwy_Polska#Etymologie_ludowe [dostęp 2.06.2011].

Jednym z przykładów pseudoetymologii tego typu jest etymologia nienaukowa nazwy wsi *Modlnica*¹⁴ (powiat krakowski), wywodząca ten toponim od czasownika *modlić się* odniesionego do modłów pogańskich. Motyw pogańskiej modlitwy z motywem chrztu został powiązany w wykładni semantycznej tej pseudoetymologii z motywem pogańskiej świątyni, w której pobliżu św. Wojciech miał chrzcić pogan, por.:

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie obecnej Modlnicy pochodzą z neolitu, z lat 4500–1650 przed naszą erą. Znajdowała się tu prawdopodobnie pogańska świątynia, według legendy jej pobliżu św. Wojciech dokonywał chrztów¹⁵.

Motyw chrztu wprowadzony niezależnie od brzmienia reetymologizowanego toponimu znajdziemy również w podaniu etymologicznym poświęconym powstaniu nazwy miejscowej *Wiślica*¹⁶. Objasnia ono toponim *Wiślica* jako pochodny od imienia *Wiślimir*, noszonego rzekomo przez księcia Wiślan, który – według „Żywota Świętego Metodego” – został zmuszony do przyjęcia chrztu świętego, por.:

Wiślica, istnieje co najmniej od IX wieku. Według legendy, nazwa osady pochodzi od imienia jej założyciela, księcia Wiślan Wiślimira, który wraz ze swoim otoczeniem miał przyjąć chrzest w 880 roku. Wspomina o tym tzw. legenda panońska, czyli „Żywot św. Metodego”. Dokument mówi o przymusowym chrzcie pogańskiego księcia Wiślan¹⁷.

Motyw chrztu niezasugerowany brzmieniem reetymologizowanej nazwy własnej występuje również w jednej z wersji legendy dotyczącej nazwy *Oliwa*¹⁸

¹⁴ Zdaniem Iwony Nobis toponim *Modlnica* został utworzony za pomocą sufiksu *-ica* „od rdzenia **modl-*, określającego teren wilgotny, podmokły, bagnisty. Nie można też wykluczyć pochodzenia nazw od przymiotnika *modlny* (: *modla* ‘modlitwa, prośba, oddanie czci; bałwan, bożyszczce, ofiara całopalenia; miejsce kultu (ohtarz, świątynia, gaj) pogańskiego’ [...])” (NMP VII 2007: 201–202).

¹⁵ <http://www.swastika.cba.pl/kult.htm> [dostęp 1.06.2016].

¹⁶ „Nazwa miejscowa może pochodzić od nazwy rzecznej *Wiślica* na zasadzie ponowienia lub od nazwy rzecznej *Wiśla* przez derywację słowotwórczą za pomocą przyrostka *-ica*” (Malec, dz. cyt., s. 264).

¹⁷ <http://przewodnik.swietokrzyski.kurort24.pl/wislica.html> [data dostępu: 1.06.2016].

¹⁸ „Powszechnie się sądzi, że nazwę *Oliwa* nadali cystersi dla uczczenia *Góry Oliwnej* (łac. *mons Olivarum*) w Jerozolimie. Jednak cystersi nigdy nie mieli nic wspólnego z Górą Oliwną. Dlatego należy przypuszczać, że dzisiejsza postać tej nazwy jest wtórna. Miejsce, na którym cystersi założyli klasztor, musiało mieć przecież jakąś nazwę słowiańską, którą zakonnicy tylko upodobnili do (*mons*) *Olivarum*. Jaka to mogła być nazwa? Przypatrzmy się topografii Oliwy. Płynie przez nią rzeka zwana dziś *Oliwskim Potokiem*. [...] Już Józef Staszewski rekonstruował na podstawie przekształconej nazwy *Oliwa* pierwotną nazwę tej

(dziś dzielnica Gdańska), opracowanej przez Leona Heykego i Jerzego Sampa. Bohaterem podania etymologicznego będącego nośnikiem tej etymologii fantazyjnej jest książę pomorski Subisław, któremu, gdy zabłądziwszy na polowaniu, został ranny w walce z dzikiem, przyśnił się anioł z gałązką oliwną, co przyczyniło się do przyjęcia przez księcia chrztu i ufundowania klasztoru oliwskiego, por.:

Subisław, książę pomorski, słyszał już o wierze w jednego Boga, jednak trudno mu było odejść od wiary przodków. Pewnego dnia, podczas polowania w lasach gdzieś między Gdańskiem a Chmielnem, popędził za jeleniem i oddalił się od towarzyszy.

Jeleń zniknął w ostępach i książę zorientował się, że jest zupełnie sam i nie zna drogi do domu. Nagle zza krzaka wyskoczył wprost na niego rozjuszony dzik.

Walka była ciężka. Już, już dawało się, że człowiek zwycięży, gdy dzik złamał oszczep książęcy. Ostrze zraniło księcia w bok. Ranny z upływu krwi powoli tracił przytomność. Nie widział już, że z lasu wychodzi sędziwy mnich, który zamieszkiwał w pobliżu w pustelni. Mnich zabrał nieprzytomnego księcia do siebie, opatrzył mu rany, pomodlił się o jego zdrowie. Pozostało mu tylko czekać, aż ranny myśliwy się ocknie.

Tymczasem książę spał. Wydawało mu się, że stoi na świetlistej polanie. – Subisławie! – usłyszał dalekie wołanie. Podniósł oczy i zobaczył białego anioła, który trzymał w dłoni gałązkę oliwną.

– Od Boga przyszedłem – rzekł anioł. – Zwiastuję ci pokój.

Anioł zniknął, a Subisław się obudził. Ze zdziwieniem patrzył na mnicha.

– Kim jesteś? – spytał.

– Znalazłem cię w lesie – odparł mnich. – Byleś ranny, potem długo spałeś...

– Widziałem we śnie anioła z gałązką oliwną – zaczął mówić książę. – Powiedział, że przyszedł od Boga.

– To znak z niebios, byś nawrócił się na prawdziwą wiarę – rzekł mnich. I tak się stało. Subisław przyjął chrzest, a w miejscu gdzie napadł go dzik, kazał postawić klasztor. Na pamiątkę gałązki trzymanej przez anioła nazwał go Oliwą.

Subisław do końca swoich dni mieszkał w klasztorze. Tam też jest do dziś jego grób¹⁹.

Jako poboczny wątek wykładni semantycznej motyw chrztu pojawia się także w jednej z wykładni semantycznych nazwy przysiółka *Świniogóra* (pow.

rzeki jako *Olawa*. My rekonstruujemy ją jako *Olawa*” (H. Górniewicz, *Oliwa*, w: *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, pr. zbior. pod red. H. Górniewicza i Z. Brockiego, wyd. 2. popr. i poszerz. pod red. E. Brezy i J. Tredera, Gdańsk 1999, s. 82–83).

¹⁹ D. Abramowicz, *Skąd się wzięła Oliwa*, w: *Legends Pomorza i Kaszub*, Katowice 2012, s. 14–15.

tarnowski), zamieszczonej w pracy magisterskiej Magdaleny Madei pt. *Etymologia ludowa oraz naukowa nazw miejscowych i terenowych gminy Skrzyszów w powiecie tarnowskim*. Toponim ten miał zostać nazwany *Świniogóra* w celu wyrażenia dezaprobaty dla mieszkańców, którzy już po chrzcie Polski czcili w tym miejscu bóstwa pogańskie, por.:

Są dwie wersje wyjaśnienia nazwy Świniogóra. [Pierwsza, że było] dużo dzików, dzikich świń, a druga geneza nazwy: po chrzcie Polski na tym wzniesieniu czcili ludzie jakieś bóstwo i opierali się chrześcijaństwu i nazwały ich świniami od tego (K. Cz.)²⁰.

Mimo braku uzasadnienia fonetyką reetymologizowanej nazwy miejscowej motyw chrztu świętego spotykamy też w jednej z wersji podania o pochodzeniu nazwy *Warszawa*²¹ od imion *Wars* i *Sawa*. Motyw ten odnosi się w tej legendzie do chrztu – z udziałem Kazimierza Odnowiciela w roli ojca chrzestnego – bliźniąt Warsa i Sawy, dzieci dwojga mieszkańców rybackiej chaty, którzy ugościli podróżującego Wisłą króla, por.:

Druga bajka opowiada o tym, jak to w drodze z Krakowa do Gniezna król Kazimierz Odnowiciel, płynąc Wisłą, ujrawszy chatkę rybacką, postanowił do niej wstąpić. Gospodyni poczęstowała go kozim mlekiem, ale poprosiła, żeby na coś konkretniejszego do jedzenia poczekał do chwili, gdy mąż Pietrko wróci z nocnego połowu ryb. Ryby smakowały królowi jak nigdy. Przy pożegnaniu gospodarze pożalili się mu, że nie mogą ochrzcić bliźniąt, gdyż z w okolicy nie ma kościoła. Wtedy monarcha rzekł, że za dwa miesiące przypłynie tu ponownie, tym razem z całym orszakiem i księdzem. Tak się stało, a on sam został

²⁰ Magdalena Madeja, *Etymologia ludowa oraz naukowa nazw miejscowych i terenowych gminy Skrzyszów w powiecie tarnowskim*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Tyrpy, Tarnów 2011, www.tarnow.pl/index.php/content/.../file/Magdalena_Madeja_mgr.pdf [dostęp 20.04.2016].

²¹ „Nazwa *Warszewa*//*Warszawa* jest utworzona od imienia *Warsz* za pomocą dzierżawczego przyrostka *-ewal/-owa*. Oznaczała pierwotnie własność *Warsza*. Imię *Warsz* jest dobrze poświadczone w źródłach staropolskich na całym terytorium Polski. Objaśniano je jako zdrobnienie od dwuzłonowego imienia *Warcisław*, które jest pomorskim odpowiednikiem polskiego *Wrocisław* (: *wrócić* + *stawa*). Ponieważ imię *Warsz* ma jednak zasięg szerszy niż sięga pomorskie *warci-* [...], zrodziła się wątpliwość czy wskazywane przez językoznawców pochodzenie imienia jest wiarygodne. Z. Gołąb (1990) próbował wywodzić imię *Warsz* od niezachowanego w słowiańskim słownictwie hipotetycznego ps. wyrazu **vr̥sb* ‘dzik’, która to forma drogą regularnego rozwoju dałaby pol. *warsz*” (Malec, dz. cyt., s. 256).

chrzestnym bliźniąt, którym nadano imiona Wars i Sawa, a ich ojca mianował właścicielem zagrody rybackiej i osady, nadając mu przydomek Warsz²².

Obecność motywu chrztu świętego w wykładniach semantycznych etymologii ludowych wielu polskich nazw miejscowych ma – jak to zostało ukazane w niniejszym tekście – różnorakie uzasadnienie. Wątek chrztu pojawia się w przywołanych etymologiach ludowych toponimów nie tylko ze względu na związek brzmieniowy tych nazw z czasownikiem *chrzczyć* bądź jego synonimami, ale i bez żadnych asocjacji fonetycznych, które w pewien sposób wymuszałyby ten kierunek reinterpretacji morfologicznej. Zwłaszcza te ostatnie etymologie ludowe świadczą o popularności i ważności motywu chrztu świętego w polskiej kulturze ludowej, w której powstały nośniki owych nienaukowych pseudoetymologii, czyli odpowiednie podania etymologiczne.

Warto też zwrócić uwagę, że różne są również formy chrztu, które znalazły odzwierciedlenie w wykładniach semantycznych opisanych etymologii nienaukowych. Jest to przede wszystkim chrzest zbiorowy: chrzest narodu polskiego (*Polonia*), pewnej jego podgrupy (*Wiślica*), w tym zwłaszcza chrzest mieszkańców określonej miejscowości (*Chrzelice*, *Modlnica*, *Świniogóra*), a także chrzest arian (*Krzczonów*), ale bywa to też chrzest indywidualny, w tym zarówno chrzest postaci wyjątkowych w hierarchii społecznej, tu: księcia (*Oliwa*), jak i „zwykłych” dzieci (*Warszawa*). Chrzest bywa w tych wykładniach rozumiany zarówno jako proces chrystianizacji (*Świniogóra*, *Polonia*), jak i wydarzenie, jednokrotne (*Chrzelice*, *Modlnica*, *Oliwa*, *Warszawa*, *Wiślica*) lub powtarzalne (*Krzczonów*). W największej liczbie wykładni semantycznych odzwierciedlono przede wszystkim sam fakt chrztu świętego jako sakramentu ważnego w wymiarze społeczno-historycznym bądź indywidualnym, ale w niektórych wypadkach podkreślono też rolę chrzcicieli (*Chrzelice*), ojca chrzestnego (*Warszawa*) i chrzcielnicy (*Chrzelice*).

Bibliografia

- Abramowicz D., *Skąd się wzięła Oliwa*, w: *Legendy Pomorza i Kaszub*, Katowice 2012, s. 14–15.
Cienkowski W., 1972, *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa.
Dąbrowska, A. 1998, *Język polski*, Wrocław.

²² M. Malinowski, mlkinsow@angora.com.pl, www.obcyjezykpolski.interia.pl [data dostępu 1.06.2016].

Górnowicz H., 1999, *Oliwa*, w: *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, pr. zbior. pod red. H. Górnowicza i Z. Brockiego, wyd. 2. popr. i poszerz. pod red. E. Brezy i J. Tredera, Gdańsk, s. 82–84.

Kamińska A., 2012, *Pochodzenie nazwy miejscowości Krzczonów – środowisko przyrodnicze*, w: *Dzieje Krzczonowa 1359-2011*, Krzczonów, za: <http://www.domkulturyism.pl/?p=582> [dostęp 1.06.2016]

Kostkiewiczowa T. [tk], 1988, *Etymologia ludowa*, w: *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, wyd. 2. poszerz. i popr., Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, s. 132.

Madeja M., 2011, *Etymologia ludowa oraz naukowa nazw miejscowych i terenowych gminy Skrzyszów w powiecie tarnowskim*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Tyrpy, Tarnów, www.tarnow.pl/index.php/content/.../file/Magdalena_Madeja_mgr.pdf [dostęp 20.04.2016].

Malec M., 2003, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.

Malinowski M., mlkinsow@angora.com.pl, www.obcyjezykpolski.interia.pl [data dostępu 1.06.2016].

Michow E., 2008, *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce.

NMP – *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie zmiany*, pod red. K. Rymuta, t. VII, Kraków 2007.

Rogowska-Cybulska E., 2012, *O motywach religijnych w etymologiach ludowych polskich nazw miejscowości*, „Język – Szkoła – Religia”, Pelplin, R. VII/2, s. 77–88.

Streszczenie

O motywie chrztu w etymologiach ludowych polskich toponimów

Artykuł poświęcony jest etymologiom ludowym (nienaukowym) polskich toponimów zawierającym motyw chrztu świętego. Zostały w nim wydzielone trzy grupy pseudoetymologii: 1) etymologie nienaukowe wywodzące reetymologizowany toponim od słowa *chrzczyć* i innych słów należących do gniazda słowotwórczego tego czasownika (*Chrzelice*, *Krzzonów*), 2) etymologie nienaukowe wyprowadzające reetymologizowaną nazwę od innych wyrazów z pola leksykalno-semantycznego chrztu (*Polonia*) oraz 3) etymologie nienaukowe nienawiązujące do słów kojarzących się z chrztem, ale mimo to wprowadzające wątek chrztu do wykładni semantycznej reetymologizowanego toponimu (*Modlnica*, *Oliwa*, *Świniogóra*, *Warszawa*, *Wiślica*)

Summary
**On the Baptism Motif in the Folk Etymologies
of Polish Toponyms**

The article discusses the folk (unscholarly) etymologies of Polish toponyms which include the motif of baptism. Three groups of pseudo-etymologies have been distinguished: 1) unscholarly etymologies deriving re-etymologized toponym from the Polish word *chrzcić* (Polish for ‘to baptise’) and other words belonging to the word-formation nest of this verb (Chrzelice, Krzczonów), 2) unscholarly etymologies deriving re-etymologized name from other words from within the lexical and semantic field for baptism (Polonia), 3) unscholarly etymologies not referring to words associated with baptism, and yet introducing the baptism motif to the semantic interpretation of re-etymologized toponym (Modlnica, Oliwa, Świniogóra, Warszawa, Wiślica).